

SUMMARY

L. Korobova. Social-pedagogical features of work with the children-pupils of child's house.

Anotatium. In the article the socialpedagogical features of work are examined with the children-pupils of child's house. An author exposes the system of knowledge and abilities that a social teacher must own for an effective collaboration with such category of children and also features of socialpedagogical and kul'turologichnoy preparation of specialists for work with children-orphans and by children, deprived paternal anxiety

Key words: child's house, socialization, social teacher, child-orphan, child deprived paternal caring, preparation, knowledge, ability, skills.

УДК 364.016

В.Б.Синякова

НПУ ім. М. П. Драгоманова

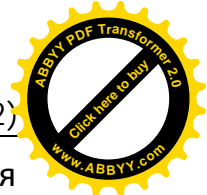
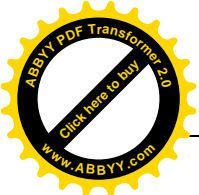
СОЦІОКУЛЬТУРНІ МЕХАНІЗМИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтовано актуальність вивчення гендерної соціалізації як складової частини загального процесу соціалізації; проаналізовано праці дослідників проблем гендерної соціалізації; розкрито поняття «соціалізація», «гендерна соціалізація»; «соціокультурний механізм»; розроблено модель соціалізації особистості; виявлено основні умови гендерної соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, гендерна соціалізація, гендер, стать, гендерна роль, гендерна схема, соціокультурні норми, гендерна культура, рольова поведінка.

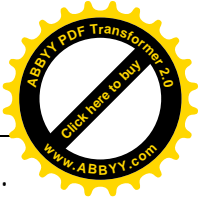
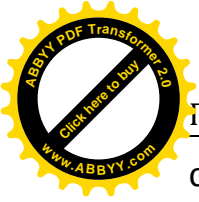
Постановка проблеми. Соціальна трансформація українського суспільства пов'язана із суперечливими процесами в духовній сфері, оскільки її не можна відмежовувати від перетворення ціннісних систем, що історично склалися. Ці особливості соціокультурного розвитку суспільства відображені у зміні змісту, цілей, інститутів та механізмів соціалізації. Соціалізація, як процес відтворення соціокультурної складової суспільства, здійснюється на основі спадковості та за допомогою перетворення цінностей, норм, установок, моделей поведінки індивідів, соціальних груп і конкретного суспільства в цілому.

Соціалізація забезпечує не лише спадкоємність поколінь, а й інтеграцію всієї соціальної системи. У перехідні періоди розвитку суспільства на перший план виходять традиційні цінності, що зберігають свою значущість для соціуму незалежно від ідеологічних установок. Етнічні, конфесійні, родинні та гендерні цінності зберігаються суспільством. Посилення інтересу до проблематики родинно-гендерних цінностей і процесу їх передачі є закономірним і необхідним у сучасному суспільстві. Гендерна соціалізація як складова частина загального процесу соціалізації є однією з найменш вивчених проблем у соціальній педагогіці.

Аналіз актуальних досліджень. Різні науки підходять до вивчення процесу соціалізації з різних сторін. Для соціологів, з одного боку, це навчання індивіда соціальних ролей, без засвоєння яких він не може стати повноцінним членом свого суспільства або групи, а з другого – формування його особистої ідентичності. У психології соціалізація – елемент процесу формування та розвитку особистості. Соціальна педагогіка конкретизує ці поняття, оцінюючи ефективність певних інститутів, методів соціалізації та їх приховані, побічні, неусвідомлювані вихователем наслідки [9].

Термін «соціалізація» як «процес розвитку соціальної природи людини» – уперше ввів у науковий обіг Е. Гіддінгс [4]. Першою соціологічною концепцією соціалізації можна вважати позитивістську концепцію Е. Дюркгейма [5]. У її основу він поклав два принципових положення: суспільство – це особлива дійсність, що впливає на індивідів та здійснює контроль за їх діями; несоціалізовану, імпульсивну людську природу потрібно стримувати та контролювати силами суспільної моралі, погрозою та покаранням. Концепція Е. Дюркгейма стала підставою для теорії соціалізації Т. Парсонса, який визначав соціалізацію як «інтернаціоналізацію культури суспільства, у якій дитина народилася» та «засвоєння реквізиту (набору) орієнтацій для задовільного функціонування в ролі» [5, 67]. Т. Парсонс розглядає процес соціалізації в межах розгорнутої соціологічної теорії функціонування суспільства, що описує процеси інтеграції людини в соціальну систему та адаптацію в ній [10]. Л. Виготський та Б. Паригін вважають, що головний зміст процесу соціалізації – включення в людську культуру, під час якого відбувається засвоєння індивідом певних ролей і функцій [9]. Соціалізація формує особистість, істотні риси якої визначаються тим, яке місце посідає людина в системі соціальних відносин: дружніх, любовних, сімейних, виробничих, політичних. Сучасні вітчизняні дослідники А. Мудрик та Л. Почебут характеризують соціалізацію як «розвиток і самореалізацію людини протягом усього життя в процесі засвоєння та відтворення культури суспільства» [9, 24]. Культура відноситься до способу життя всіх членів суспільства. Вона включає: манеру одягатися, шлюбні ритуали та родинне життя, трудову діяльність, релігійні церемонії та проведення вільного часу, активну діяльність, активне залучення до соціального середовища [2]. Кожна людина народжується не як людина, а як біологічна істота, щоб

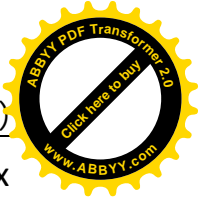
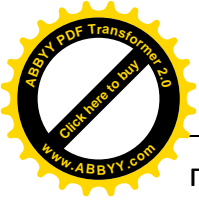
стати особистістю, людиною, індивід повинен пройти процес соціалізації. Якщо він з певних причин не буде залученим до цього процесу, він так і залишиться біологічним індивідом, позбавленим властиво людських соціальних якостей [3].

Мета статті – теоретично обґрунтувати, розкрити та виявити особливості і соціокультурні механізми гендерної соціалізації, проаналізувавши гендерну соціалізацію як складову процесу соціалізації, висвітливши основні складові гендерної проблематики, розглянувши формування гендерної культури українців в історичному аспекті, та виділити критерії гендерної соціалізованості.

Виклад основного матеріалу. Посередником соціальної взаємодії «індивід – група – суспільство» виступає культура. Її можна уявити як соціальне щеплення, після якого людина здобуває свою соціальну сутність. Культура, таким чином, виступає як медіатор між особистістю та соціальною системою. Саме у сфері культури протікають процеси, що справляють вагомий вплив на процес соціалізації. Правомірним є той факт, що інтерпретація соціалізації присутня у класичних соціологічних визначеннях культури. Так, Д. Томсон розумів під поняттям «культура» матеріальні та соціальні цінності будь-якої групи (звичаї, установки, поведінкові реакції). К. Янг називає культурою форми звичного поведіння [11].

Отже, соціалізація – це процес інтеріоризації індивідом соціокультурних норм, які притаманні певному суспільству відповідно до історичного часу, що здійснюється через агентів соціалізації за допомогою механізмів (у їх відповідному співвідношенні), під впливом соціальних факторів, які стають основою поведінки індивіда, та набуття ним відповідного соціального статусу. Статуси можуть змінюватися протягом життя, але їх перелік у житті окремої людини обмежений.

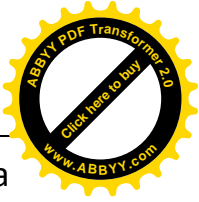
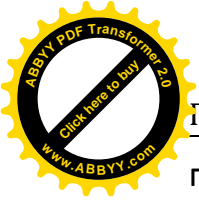
Гендерна соціалізація – процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилась. І якщо соціалізація розглядається, з одного боку, як процес адаптації та інтеграції людини в суспільстві, а з другого боку, як процес саморозвитку й самореалізації особистості в соціальному середовищі, то під час вивчення гендерної соціалізації варто враховувати обидві ці тенденції. Тобто, гендерна соціалізація включає два взаємозалежних

процеси. По-перше, це засвоєння індивідом соціального досвіду, ціннісних орієнтацій, певних способів поведінки та діяльності, що властиві представникам певної статі. По-друге, це процес формування гендерної самосвідомості (гендерної ідентифікації). Цей процес включає пізнання своєї подібності та відмінності з представниками своєї та протилежної статі; емоційну оцінку себе як представника певної статі; самоствердження себе як представника певної статі у спілкуванні та діяльності.

Говорячи про гендерну соціалізацію, нам необхідно розкрити поняття «гендер». Гендер насамперед виступає як система, що містить: систему знань; гендерну систему суспільства; гендерні практики. Гендер зазнає постійного впливу культурних норм, що певним чином регламентують діяльність чоловіків та жінок, є носіями соціальної інформації, що ознайомлює людей з відмінностями між чоловіками й жінками. Протягом життя матеріалом для побудови гендера слугує вся система того, що в культурі пов'язується з мужністю й жіночністю. Культура – це набір відносин, цінностей, переконань і форм поведінки, що усвідомлюються групою людей і передаються з покоління в покоління за допомогою мови або іншого засобу комунікацій. Існує чотири аспекти, за якими сходяться різні за іншими показниками культури: поділ праці за статевими ознаками; стереотипи, пов'язані з відмінностями між чоловіками й жінками; диференційна соціалізація хлопчиків і дівчаток; низький статус жінок. Саме соціокультурні норми остаточно визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків.

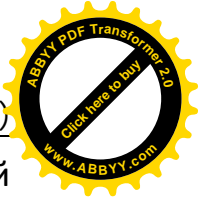
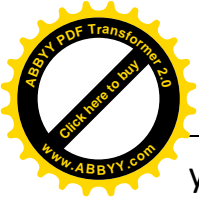
Активна особистість розширює особистий досвід культурної системи гендера того суспільства, в якому вона живе. Це своєрідне суспільне конструювання розходжень між статями. Соціальні психологи при цьому також використовують термін «диференційована соціалізація», підкреслюючи тим самим, що в загальному процесі соціалізації чоловік та жінка формуються в різних соціально-психологічних умовах. Особливості гендерної соціалізації полягають не лише в засвоєнні суспільних очікувань щодо соціальних ролей, а й у рольовому розвитку особистості, тобто у формуванні психологічних ролей – як соціальних, так й особистісних тощо. Гендерна роль – одна із соціальних ролей людини. Як указує І. Кон, гендерна роль – це нормативні уявлення, пов'язані з належністю до певної статі, виконання яких забезпечує чоловічий або жіночий статуси. Усі

гендерні ролі можна умовно поділити на: професійні, що вказують на сфери діяльності, які більше притаманні чоловікам, а які жінкам; сімейні, які, у свою чергу, діляться на подружні та батьківські, вони визначають норми відносин, поведінки подружжя, батьків та дітей; сексуальні, що диференціюють сексуальну поведінку чоловіків та жінок, визначають відносини між ними в сексуальній сфері [1].

Гендерно-рольова поведінка людини має свою історію. Гендерні ролі не виникають відразу після народження дитини, вони розвиваються залежно від багатьох умов і чинників протягом життя в контексті соціалізації, одним із найістотніших складників якої є рольова соціалізація, зокрема гендерно-рольова (чи гендерна). Українська культура та світогляд українського народу загалом зазнавали впливу багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. У результаті взаємовпливу різних культур сформувався особливий тип світобачення, який закарбувався у світогляді, світовідчутті, психології, звичаях і традиціях українського народу. В українській культурі органічно переплелися елементи «споглядалної, інтровертованої» культури Сходу і «практичної, екстравертованої» культури Заходу та з'єдналися з автентичною культурою українців, дали неповторний сплав свого матеріального та духовного проявів [8]. Це – унікальний сплав, що містить низку, здавалося б, протилежних якостей, таких, як споглядалне світопочування, смиренність, моральне самовдосконалення і пристрасне бажання змін на краще, прагнення до пізнання, дії, перебудови. Ця низка протилежних якостей і характеристик є проявом фемінності й маскулінності. Українські жінки та чоловіки вміють інтегрувати у свідомості та гармонізувати як маскулінні, так і фемінні якості, що передусім є продуктом належного виховання й самоусвідомлення себе гармонійною особистістю.

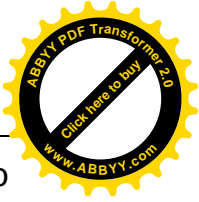
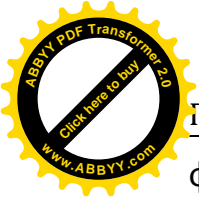
Отже, основою соціалізації людини є засвоєння нею соціальних ролей. У соціальних ролях закріплені норми та правила соціальної поведінки у вигляді рольових експектацій, тобто нормативних вимог до виконання соціальних ролей. Рольова поведінка – це найважливіший вид соціальної поведінки, а соціальні ролі – це засіб входження особистості у групу, у соціум, форма соціальної адаптації та особистісного самовираження. Різні соціальні ролі представників двох статей зумовлюють необхідність гендерної соціалізації – засвоєння, сприйняття та відтворення норм, правил поведінки,

установок відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення чоловіка та жінки в суспільстві [7].

Найвпливовішим агентом гендерної соціалізації була і залишається родина. Сім'я – це горнило формування гендеру. Від того, яка система гендерних відносин склалася в сім'ї, які гендерні стереотипи панують у системі її уявлень про чоловічі та жіночі функції й ролі, залежить формування гендерних ролей дітей, розвиток їх гендерної ідентичності. Гендерні ролі батьків – найперший зразок гендерної поведінки для дітей, які часто будують власну гендерну ідентичність згідно з батьківськими моделями життя. Інколи життєвий сценарій дітей повторює сценарії батьків, тому що в ранньому дитинстві маленька людина вирішила: «Буду таким, як тато (або такою, як мама)». Діти багато в чому копіюють ставлення батьків один до одного, формуючи стиль стосунків з протилежною статтю. Якщо досвід батьківських гендерних ролей обмежений чи недостатній (наприклад, у неповній сім'ї чи коли дитина виховується без батьків), це призводить до прогалин у гендерному розвитку особистості дитини. Такі діти часто не отримують повноцінного досвіду міжгендерних відносин, що може позначитися на формуванні гендерних ролей та гендерної ідентичності, спричинити проблеми під час створення в майбутньому власної сім'ї та у вихованні дітей.

Важливо відзначити, що гендерні ролі залежать не тільки від культури, але й від історичної епохи. У первісному суспільстві гендерній соціалізації було підпорядковане навіть виховання дітей. Гендерна соціалізація молоді була наявна і в наступні періоди розвитку людства. Дещо змінилася в епоху Відродження, коли представниць жіночої статі почали навчати не лише рукоділля, а й грамоти, літератури, мистецтва, музики, іноземних мов. Однак освіта, як і раніше, спрямовувалася на виховання берегині домашнього вогнища [8]. На необхідності освіти жінок наголошували французькі просвітителі Гельвецій, Дідро, Руссо та інші. Саме у цей період жінки отримали доступ до освіти, почали залучатися до суспільних процесів, значна частина з них працювала та була економічно незалежною. У 50-ті роки ХХ століття становище жінок змінилося ще більше, у сфері виробничих відносин відбулося поступове та динамічне руйнування традиційної системи гендерного розподілу праці, послаблення дихотомізації та поляризації чоловічих і жіночих соціально-виробничих

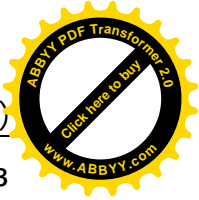
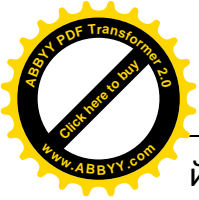
функцій, ролей, занять і сфер діяльності. А вже в 1999 році в Україні було 1507 жінок, які мали науковий ступінь. Із них мали наукові звання: академіка – 88 жінок, члена-кореспондента – 42, професора – 620, доцента – 301, наукового співробітника – 406.

Як бачимо, жінки упевнено йдуть до професійного самоствердження, а які ж мотиви початкової діяльності дівчат-підлітків? Для визначення мотивів, якими керуються дівчата-підлітки в навчальній діяльності, ми провели дослідження мотивів навчальної діяльності. У дослідженні взяли участь 156 підлітків (89 – дівчат, 67 – хлопців), що навчаються у 10-х класах м. Біла Церква. Одержані результати дають можливість стверджувати таке: провідними мотивами навчальної діяльності, як етапу для майбутнього професійного самовизначення є пізнавальні, матеріальні та престижні (відповідно 35%, 26%, 19%). Ці показники аналогічні до показників, які отримали хлопці-підлітки за тією самою методикою. Отже, дівчата-підлітки можуть гармонізувати у своїй свідомості як фемінні, так і мускулінні якості.

Основними аспектами соціалізації є присвоєння і відтворення. У межах гендерної соціалізації Ю. Е. Гусєва під присвоєнням розуміє те, що із самого початку дитина засвоює, що значить бути хлопчиком і дівчинкою, чоловіком і жінкою; відтворення – це реалізація на практиці засвоєних гендерних схем. Гендерна схема – це когнітивна структура, мережа асоціацій, що функціонує як структура, вона заздалегідь налаштована на те, щоб шукати та групувати інформацію [2].

Засвоєння індивідом культурної схеми гендера відбувається через конструювання розходжень між статями. Соціалізація чоловіків і жінок формується в різних соціально-психологічних умовах. Гендерна соціалізація включає дві взаємозалежні частини: а) освоєння прийнятих моделей чоловічої та жіночої поведінки, відносин, норм, цінностей і стереотипів; б) вплив соціального середовища на індивіда з метою прищеплення йому визначених суспільством правил і стандартів поведінки для чоловіків і жінок. Засвоюються насамперед колективні, загальнозначущі норми. Вони стають частиною особистості й підсвідомо нею керують. Уся інформація, що пов'язана з диференційованою поведінкою, відбивається у свідомості людини у вигляді гендерних схем.

Найважливішим завданням гендерної соціалізації молоді є шанування себе як представника певної статі, уміння розуміти власне тіло

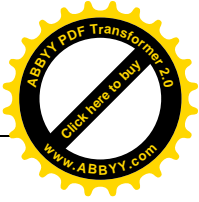
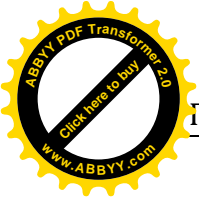
й сексуальні почуття, прагнення створювати гармонійні відносини з особами протилежної статі на засадах приязні та взаємоповаги.

Механізмами для здійснення гендерної соціалізації є: диференційне посилення, коли прийнятна гендерно-рольова поведінка заохочується, а неприйнятна карається соціальним несхваленням; диференційне наслідування, коли людина вибирає статево-рольові моделі у близьких їй групах – родині, серед однолітків, у школі – і починає наслідувати прийняту там поведінку.

Історія культури виробила багато моделей і взірців статевої поведінки. Інформацію про них дитина починає отримувати змалку, формуючи на фундаменті статевої ідентичності те, що ми називаємо гендером. Гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією). Людина може мати певну чітко визначену статево ідентичність і водночас мати труднощі з гендерною ідентичністю, переживати невідповідність гендерним ролям та стереотипам, відчувати нереалізованість себе як чоловіка чи жінки, невідповідність жіночому чи чоловічому ідеалу. Оскільки гендерні ролі та стереотипи – це продукт суспільної історії, який містить соціокультурні особливості і традиції, що часом не мають нічого спільного з природою статі, то гендерна ідентичність здебільшого залежить від соціальних (історичних та географічних) чинників, а не від біологічної природи людини.

На рівні культури гендерні ролі існують у контексті певної гендерної символіки та стереотипів маскулінності й фемінності. Прийняття та засвоєння індивідом певної гендерної ролі дає йому змогу набути гендерної ідентичності, з якою надалі співвідносяться самосвідомість особистості і всі властивості її поведінки. Завершення формування гендерної ідентичності відбувається у юнацькому віці.

Висновки. У процесі гендерної соціалізації здійснюється певна трансформація розвитку особистості, оскільки одні сторони особистості (що відповідають гендерним стереотипам) заохочуються і підсилюються, а інші (що таким стереотипам суперечать), навпаки, забороняються та затримуються в розвитку.

Критеріями гендерної соціалізованості особистості можна вважати:

- зміст сформованих установок, стереотипів, цінностей, картин світу людини щодо призначення жінки й чоловіка в суспільстві;
- адаптивність особистості, її нормативну поведінку, спосіб життя в залежності від статевої належності;
- гендерну ідентичність як аспект самосвідомості, що містить осмислення людиною себе як представника певної статі.

Таким чином, проблема соціалізації загалом та гендерної зокрема є досить складною та багатогранною. Однак ґрунтовний аналіз різних її аспектів є першим кроком до її розв'язання, а вивчення соціокультурних механізмів соціалізації одним із можливих шляхів.

ЛІТЕРАТУРА

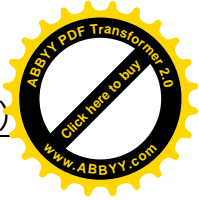
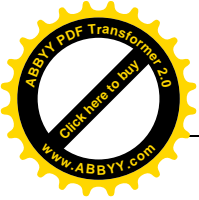
1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений в детской субкультуре / В. В. Абраменкова. – М. – Воронеж, 2000. – 281с.
2. Андреева Н. И. Формирование гендерной культуры в современном обществе: философско-культурологический анализ: дис. ... доктора филос. Наук: 09.00.13 / Андреева Н.И. – Ростов-на-Дону, 2005. – 285 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 320с.
4. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – М.: Едиториал УРСС, 1999. – 704с.
5. Дюркгейм Э. Социология / Э. Дюркгейм. – М.: Канон, 1995. – 352с.
6. Кон И.С. Социологическая психология / И.С. Кон. – М. – Воронеж:МСПУ, МОДЭК, 1999. – 138с.
7. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч.посіб. / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
8. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навч.посіб. / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
9. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб.пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / А.В. Мудрик.– М. : Академия, 2004. – 304 с.
10. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс.– М., 1998. – 270с.
11. Хубер Д. Теория гендерной стратификации / Д. Хубер // Анталогия гендерной теории. – Минск: Пропилен, 2000.– 354с.

РЕЗЮМЕ

В. Б. Синякова. Социокультурные механизмы гендерной социализации личности.

В статье обосновано актуальность изучения гендерной социализации, как составной части общего процесса социализации; проанализированы работы исследователей по проблемам гендерной социализации; раскрыты понятия «социализация», «гендерная социализация», «социокультурный механизм»; разработана модель социализации личности, определены основные условия гендерной социализации.

Ключевые слова: социализация, гендерная социализация, гендер, пол, гендерная роль, гендерная схема, социокультурные нормы, гендерная культура, ролевое поведение.

SUMMARY

V. Siniakova. Social-cultural mechanisms of gender socialization personality.

In the article grounded actuality of study gender socialization as a component of socialization; works researchers problems gender socialization are analyzed; concepts «socialization», «gender socialization», «sociocultural mechanism» are exposed; the model of socialization of personality is developed; the basic terms of gender socialization are certain.

Key words: socialization, gender socialization, gender, half, gender role, gender chart, socialculture norm, gender culture, sex role .

УДК 374.7:57.826(091)

Л. Є. Сігаєва

ІПОіОД НАПН України

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ ДОРΟΣЛОЇ ЛЮДИНИ ДО УМОВ ЖИТТЯ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ (90-ті РОКИ ХХ СТ.)

У статті розглянуто проблему адаптації дорослої людини до умов життя в пострадянському суспільстві. Розпад СРСР став своєрідним іспитом для багатьох дорослих, а розвиток ринкової економіки поставив багато питань: втрата роботи, скорочення робочих місць, неможливість працевлаштуватися (тим самим поповнення категорій безробітних), негаразди в родині, почуття безнадії, розчарування в житті, суїцид, тривога за своїх близьких, руйнування життєво важливих цінностей індивіда тощо.

***Ключові слова:** адаптація, адаптивна освіта, соціальна адаптація, дорослий, безробітний, розвиток ринкової економіки.*

Постановка проблеми. Розпад Радянського Союзу і виникнення нової держави – України, різкий перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої, зумовили переоцінку цінностей, зміну національної ідентичності, потребу по-новому вибудувувати соціальну, культурну та духовну реальність життя. У цей період відбувається розквіт національної освіти, з'являється багато шкіл, орієнтованих на національні традиції. На 1990/91 навчальний рік в Україні налічувалося 20819 шкіл, в яких навчалося 6,8 млн учнів. У 15316 школах республіки (3,3 млн учнів) навчання здійснювалося українською мовою, у 1303 – російською мовою. Змішаних українсько-російських шкіл у республіці нараховувалося у цей період 981. У 93 школах України діти навчалися румунською мовою, в 59 – угорською, в 14 – молдавською, у 2 – польською. Водночас не було жодної української школи за межами республіки [11]. У цій ситуації освітнє співтовариство помітно прагматизувалося. Гуманістичний ренесанс 90-х рр. ХХ ст. поступово відходив в історію освіти й педагогічної думки. Першорядного значення набувають такі цінності як економічна й соціальна